

В спеціалізовану вчену раду
Д 35.051.03
при Львівському національному
університеті імені Івана Франка,
м. Львів, вул. Січових Стрільців, 14

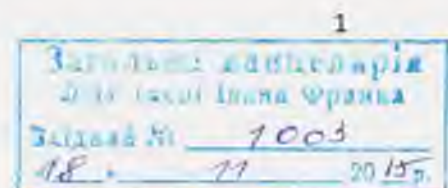
офіційного опонента доктора юридичних наук, професора кафедри теорії та історії держави і права Івано-Франківського університету права ім. Короля Данила Галицького, заслуженого діяча науки і техніки України Шутака Іллі Дмитровича на дисертацію Косовича Віталія Мирославовича «Загальнотеоретичні аспекти удосконалення нормативно-правових актів України», що подана на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук зі спеціальності 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень

Актуальність теми дисертації. Перехід від декларування правової держави до реальних кроків по її формуванню є неможливим без створення національної правової системи, в основі якої знаходиться система права. Якщо у 2000-х роках науковцями усі проблеми пов'язувались із правотворчим та законотворчим процесами, то дане наукове дослідження перенесло з'ясування проблем по формуванню якісної та ефективної національної системи права у сутнісну площину. Автором чітко запропоновано основні напрями удосконалення права в нашій державі, насамперед шляхом формування досконалих нормативно-правових актів.

Акцентуалізація на техніко-юридичних та технологічно-юридичних причинах недоліків нормативно-правових актів дає змогу системно побачити усі негаразди та помилки як в самих нормативно-правових актах так і в процесі їх створення. Можна зрозуміти, що автор своїм науковим пошуком спричинив своєрідне «пробудження» як науковців так і правотворців та спрямував погляд саме на техніко-юридичні засоби формування та удосконалення нормативно-правових актів. Для цього сформовано єдину ієрархічно упорядковану і логічно пов'язану систему засобів і правил нормотворчої техніки.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Аналіз тексту дисертації В. М. Косовича дає підстави стверджувати, що висвітлення теми дослідження – виявлення можливостей удосконалення

нормативно-правових актів України та формування необхідних для цього передумов відзначається ґрунтовністю та фундаментальністю. Виклад матеріалу у роботі належно структурований, основні положення дисертації логічно пов'язані, науковий апарат роботи відповідає встановленим вимогам.

Положення, висновки та рекомендації, що містяться в дослідженні, достатньою мірою аргументовані, науково обґрунтовані і достовірні. Сформульовані положення мають наукове і практичне значення та побудовані на основі особистого дослідження і критичного осмислення чисельних наукових і нормативних джерел, аналізу практики України та інших країн світу.

Вірогідність та наукова новизна одержаних результатів. Певність результатів і висновків дослідження забезпечується чітко визначеною методологією, використанням: діалектичного підходу, який дозволив розглянути нормативно-правові акти України, нормопроектну техніку та правотворчу технологію в їх взаємозв'язку та розвитку із урахуванням змін, відповідно до вимог часу; логічних методів –при формулюванні визначень низки понять, зокрема «нормативно-правовий акт», «удосконалення нормативно-правових актів», «недоліки нормативно-правових актів», «концепція нормативно-правового акта», у класифікації недоліків НПА України, способів їх попередження, усунення, подолання; а також під час розмежування засобів нормопроектної техніки та стадій нормотворення на певні види.

Системний метод слугував основою для упорядкування різних компонентів правоудосконалення: підстав (насамперед наявні у НПА недоліки), засобів, способів, форм усунення та попередження останніх, а також для уточнення системи НПА України.

Соціологічно-правовий (конкретно-соціологічний) метод застосовано для формулювання теоретичних положень, обґрунтованих аналізом юридичної практики. Порівняльно-правовий метод використано для виявлення подібностей та відмінностей у техніці й технології нормотворення ЄС та України.

Герменевтичний метод застосовано для аналізу інтерпретаційно-правових актів з метою з'ясування змісту конкретних юридичних норм.

Провідними у даному дослідженні є метод техніко-юридичного аналізу та загальнотеоретичний. Перший дозволив виявити численні недоліки у НПА України, зумовлені неналежним використанням тих чи інших засобів нормопроектної техніки. Інший проявився у використанні та розвитку

загальнопоняттєвого апарату з теми дисертації, внаслідок чого такі поняття, як «удосконалення нормативно-правових актів (правоудосконалення)», «недоліки нормативно-правових актів», «концепція нормативно-правового акта», набули оновленого змістовного навантаження.

Погоджуючись із сформованими у дисертації конкретними положеннями, які визначають наукову новизну отриманих результатів, особливо хоча відзначити окремі з них, що є найбільш важливими.

У своїй дисертації Косович Віталій Мирославович на високому теоретичному рівні сформулював визначення поняття «удосконалення нормативно-правових актів» як здійснювану правотворчими суб'єктами за допомогою техніко-технологічного інструментарію нормотворення юридичну діяльність, спрямовану на недопущення та усунення недоліків у нормативно-правових актах; визначено основні елементи (структуру) правоудосконалювальної діяльності: коло її суб'єктів, підстави, мету, форми здійснення.

Автор аргументував, що механізм правоудосконалювальної діяльності – як різновиду правотворчості загалом – з огляду на притаманні сучасним НПА України недоліки, охоплює уточнення терміна «нормативно-правовий акт», нормативне визначення системи НПА України, а також розвиток техніко-технологічного інструментарію їх створення та корегування.

Заслугує уваги позиція автора щодо необхідності уніфікувати терміни, що використовуються для відображення неналежної якості НПА, вважаючи оптимальним для цього термін «недолік», який відображає внутрішні та зовнішні форми прояву неналежного використання засобів нормопроектної техніки й недотримання правил нормотворчої технології, що знижують якість НПА. У зв'язку з цим, недоліки НПА, залежно від виду порушення юридичних вимог до нормотворення, розмежовано на техніко-юридичні та технологічно-юридичні.

На належному рівні конкретизовано розмежування техніко-юридичних недоліків залежно від можливості їх виявлення на: а) чітко виражені (колізії, прогалини, дублювання); б) частково виражені (нормотворчі помилки); в) приховані або латентні (правові упущення, правові замовчування, неузгодженість юридичних норм, необґрунтоване використання оціночних і напівоціночних понять). Виділено також різновиди неузгодженості юридичних норм: а) формально-юридична; б) між доктринальним чи правозастосувальним розумінням правових явищ та їх текстуальним

вираженням; в) регламентація одних і тих же відносин різними юридичними нормами.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що вперше у вітчизняній загальнотеоретичній юридичній науці сформовано, досліджено та конкретизовано модель механізму правоудосконалювальної діяльності через уточнення поняття «нормативно-правовий акт», упорядкування на основі єдиних принципів і підходів системи НПА України, формалізацію критеріїв досконалості НПА, змістовну модернізацію уявлень про техніко-технологічні засоби та способи створення й корегування НПА, про уніфікацію нормативно-правової регламентації нормотворчої діяльності.

Зокрема, у дисертації вперше: виокремлено низку недоліків формального та змістовного характеру у підзаконних НПА, які регламентують правотворчі процедури. Формальні проявляються у відсутності: а) норм, які регламентують ті чи інші стадії нормотворчості; б) єдності нормативної визначеності щодо стадій створення різних підзаконних нормативно-правових актів; в) однаковості правил їх створення, встановлених різними документами. Змістовні недоліки пов'язані з невідповідністю норм цих актів доктринальним положенням із питань нормотворення або з їх неузгодженістю із чинним законодавством України.

Обґрунтовано підставність введення у категоріальний апарат загальної теорії права понять «нормативне упушення» та «нормативне замовчування»; запропоновано й обґрунтовано низку положень, необхідних сьогодні для удосконалення засобів нормопроектної техніки, зокрема: а) нормативне формулювання загальних вимог до змісту НПА, покликаних забезпечити їх «соціальну відповідність»; б) передумови (підстави) для закріплення у НПА принципів права, юридичних конструкцій, правових презумпцій, фікцій та аксіом; аргументовано положення про те, що форми удосконалення НПА мають бути зумовлені специфікою (різновидом) наявних у них недоліків: зокрема, чітко та частково виражені недоліки повинні усуватися шляхом внесення змін до НПА чи кодифікацією останніх, а недоліки приховані (латентні) – через офіційне нормативне тлумачення-роз'яснення юридичних норм; обґрунтовано положення про те, що викладення НПА у новій редакції стає необхідним за умови внесення змін до більшої частини закріплених у ньому юридичних норм, чи за умови, що ці зміни порушують правоположення, сформульовані шляхом використання нормопроектної техніки.

В. М. Косович обґрунтував, що основною причиною створення нового НПА (на заміну чинному) є необхідність істотної зміни предмета чи методів, чи принципів правового регулювання; встановлено, що зміна НПА шляхом видання (прийняття) його у новій редакції полягає в удосконаленні (уточненні, доповненні, розширенні) змісту закріплених у ньому юридичних норм без зміни його формальних характеристик (назви, структури, структурних елементів). Створення ж НПА на заміну чинному полягає у розробці нового і за формальними параметрами, і за змістом НПА.

У дисертації удосконалено: визначення поняття нормативно-правового акта як офіційного письмового документа, що затверджується і видається уповноваженим на це суб'єктом нормотворення у визначених законом порядку та формі, встановлює, змінює чи скасовує формально обов'язкові правила поведінки певного нормативно визначеного кола неперсоніфікованих суб'єктів, на діяння яких він вчиняє прямий (безпосередній) регулятивний вплив, та розрахований на невизначену кількість застосувань і реалізацій; положення про систему НПА України – через розбудову вертикалі НПА за їх юридичною силою; розмежування понять «якість» та «ефективність» НПА, що ними позначаються різні рівні відповідності НПА потребам правового регулювання суспільних відносин.

Якість НПА розуміється автором як рівень їх техніко-технологічної досконалості, що забезпечує здатність ефективно регулювати суспільні відносини в інтересах більшості суспільства; визначення поняття «логічні засоби нормопроектної техніки» та положення про систему логічних вимог до НПА; положення про роль принципів права як засобів нормопроектної техніки, зокрема, забезпечення соціалізації права, тобто відповідності останнього наявним і майбутнім суспільним відносинам, потребам та інтересам більшості громадян; вимоги до юридичних конструкцій, правових презумпцій, фікцій та аксіом, що використовуються у НПА як засоби нормопроектної техніки; положення про концепцію проекту НПА та концепцію НПА; проект Закону України «Про нормативно-правові акти» (запропоновано низку положень про доповнення та уточнення проєктованих у ньому норм).

У дисертації дістали подальший розвиток: положення щодо більш ефективного використання мовних засобів нормопроектної техніки шляхом реалізації комплексу наукових, організаційних та юридичних заходів; положення стосовно юридичної регламентації правотворчого моніторингу як стадії нормотворчого процесу та здійснення організаційно-правових заходів

здля його впровадження у правотворчу практику; положення щодо напрямку дії НПА у часі, позиції щодо їх юридичної формалізації; положення щодо особливостей кодифікаційної техніки порівняно із технікою нормопроекування загалом; правила внесення змін до НПА, доповнення НПА новими нормами, формулювання та видання НПА у новій редакції, створення нових НПА на заміну чинним.

У всіх елементах наукової новизни зазначено, яким чином отримані положення відрізняються від вже відомих, а також вказано, які саме результати можна одержати при використанні сформульованих положень наукової новизни цієї роботи. Компоненти наукової новизни сформульовані коректно, а їх кількість та кваліфікація відповідають нормативним вимогам до докторських дисертацій.

Структура роботи відзначається чіткою логічною продуманістю, збалансованістю складових і підпорядкована реалізації основних завдань дослідження. Здобувач детально вирішує поставлені завдання, здійснюючи докладний і ґрунтовний аналіз джерельної бази. Зазначені позитивні риси зумовлені не тільки рівнем і ракурсом їх авторського розгляду, а й фактурою матеріалів кожного розділу.

Повнота отриманих результатів дослідження. Основні положення дисертації викладено автором у індивідуальній монографії, 22 статтях у виданнях, які внесені до Переліку наукових фахових видань України (зокрема 1 стаття у виданні, яке включено до міжнародних наукометричних баз даних); 5 періодичних зарубіжних наукових виданнях; 14 тезах доповідей та повідомлень на наукових і науково-практичних конференціях. Окремі питання, пов'язані з темою дисертаційної роботи, висвітлено в індивідуальній монографії «Оціночні поняття як засіб юридичної техніки» (2010 р.).

Таке представлення результатів наукової роботи є достатнім. Кількість публікацій, обсяг, якість, повнота висвітлення результатів та розкриття змісту дисертації відповідає вимогам ДАК України та «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника». Зазначені публікації повною мірою висвітлюють основні наукові положення дисертації.

Спрямованість науково-практичних конференцій, де відбувалася апробація дисертаційного дослідження, характер статей дисертанта, в яких відображено положення дисертації і результати проведених досліджень, повною мірою розкривають нове вирішення В. М. Косовичем наукової

проблеми, яка полягає у створенні загальнотеоретичної моделі механізму удосконалення нормативно-правових актів України. Загалом вважаємо, що дисертація пройшла належну апробацію; вона є самостійною науковою працею, що має завершений характер.

Практичне значення і впровадження одержаних результатів дослідження полягає в тому, що вони можуть бути використані: у науково-дослідній сфері – для подальших поглиблених наукових досліджень системи НПА України, різновидів властивих їм недоліків, нормопроектної техніки, нормотворчої технології, форм правоудосконалення (зокрема тому, що дисертаційна робота значною мірою окреслює саме методологію дослідження проблем створення якісних джерел права на прикладі НПА); у практичній юридичній діяльності – для доповнення й корегування наявних редакцій проекту Закону України «Про нормативно-правові акти», створення проекту Закону України «Про нормопроектну техніку», внесення змін до низки НПА України з питань нормотворення, удосконалення власне правотворчої діяльності; у навчальному процесі – під час викладання студентам-юристам загальних і спеціальних навчальних курсів «Проблеми теорії права», «Правотворча техніка», «Правотворча технологія».

Окремі результати дисертації використовуються здобувачем і іншими викладачами кафедри теорії та філософії права Львівського національного університету імені Івана Франка при викладанні на юридичному факультеті магістерських курсів за спеціалізацією «Нормопроекування», на юридичному факультеті Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (акт впровадження від 10 червня 2015 р.), під час створення Вищою кваліфікаційною комісією суддів України локальних нормативних документів щодо добору та призначення на посаду судді вперше, спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді, формулювання пропозицій про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» стосовно правового статусу ВКС України та дисциплінарної відповідальності суддів (довідка про практичне впровадження).

Окремі положення наукової роботи обговорено на методологічному семінарі викладачів юридичного факультету 25.12.2013 р. Дисертаційна робота була предметом обговорення на засіданні кафедри теорії та філософії права 01.06.2015 р. Про основні положення дисертації автор доповідав на таких наукових конференціях: «Проблеми державотворення та захисту прав людини в Україні» (м. Львів, лютий 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015 р.); «Філософські, теоретичні та методологічні проблеми юридичної науки в

умовах євроінтеграції України» (м. Львів, квітень 2014 р.) та міжнародних науково-практичних конференціях: «Вища кваліфікаційна комісія суддів України: досвід, актуальні питання та перспективи» (м. Київ, жовтень 2011 р.); «Концепція «живого права» Євгена Ерліха та сучасні проблеми праворозуміння» (м. Чернівці, вересень 2012 р.); «Вища кваліфікаційна комісія суддів України: європейський курс України – реформа в дії» (м. Київ, жовтень 2012 р.); «Теоретичні та практичні проблеми адаптації національного законодавства України до світових стандартів правового регулювання» (м. Донецьк, грудень 2012 р.); «Правовий статус Вищої кваліфікаційної комісії суддів України: шляхи вдосконалення кваліфікаційних та дисциплінарних інституцій у світлі конституційної реформи» (м. Київ, жовтень 2013 р.); «Правовая политика Республики Беларусь: современное состояние и перспективы развития» (м. Мінськ, грудень 2013 р.); «Адміністративно-правове регулювання суспільних відносин в умовах адаптації позитивного досвіду Європейського Союзу» (м. Донецьк, квітень 2013 р.). Тези доповідей на 13 із цих конференцій опубліковано.

Оцінка оформлення дисертації та змісту автореферату.

Дисертаційна робота виконана науковою мовою із використанням сучасної української наукової термінології. Робота виконана на належному науковому рівні, є завершеною науковою працею, має практичне значення та відображає розв'язання актуальної проблеми – удосконалення нормативно-правових актів України. Оформлення дисертації в цілому відповідає темі дослідження і вимогам пунктів 9, 10 та 13 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», вимогам МОН України про дисертації і автореферати, а також паспорту спеціальності 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень.

Ознайомлення з текстом автореферату дисертації дає підстави стверджувати, що за структурою та змістом він відповідає вимогам, що ставляться МОН України. У тексті автореферату відображено основні положення, зміст, результати і висновки здійсненого В. М. Косовичем дослідження. Зміст автореферату та основні положення дисертації є ідентичними. Автореферат дає повне уявлення про наукову цінність та практичну значущість дослідження.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації. Звертаючи увагу на позитивні моменти дисертації В. М. Косовича, необхідно

звернути увагу й на положення, які є дискусійними чи такими, що потребують додаткової аргументації. Серед них, в першу чергу, слід виокремити такі:

1. Виявлено, що в дисертації вжито такі терміни як «правові норми» (с. 53, 54, 60, 65, 213, 221, 293, 470,), «юридичні норми» (с. 54, 64) та «норми права» (с. 57, 110, 216, 367, 384), а це свідчить про неоднозначність і є порушенням правил юридичної техніки.

Вважається, що в разі співіснування кількох назв одного юридичного поняття перевагу треба віддавати найбільш впровадженому юридичному термінові, який є найбільш визнаним у законодавчій сфері та правовій науці. Адже, «термін» (походить від латин. terminus – «межа, кордон») – це слово або словосполучення, яке однозначно і точно дає визначення чітко окресленому спеціальному поняттю. В межах сфери застосування терміни однозначні та позбавлені експресії.

Тому, вбачаємо за необхідне уніфікувати термінологію дисертації, а на публічному захисті пояснити чи терміни «норми права» та «правові норми» вжито як тотожні чи, можливо, вони виражають різні поняття.

2. Цілком погоджуючись з автором у тому, що потенційним засобом для удосконалення чинних НПА (та й для створення нових) є правовий моніторинг їх ефективності (с. 399).

Втім, у Пропозиціях з удосконалення проекту Закону України «Про нормативно-правові акти» досить вузько визначено термін «правовий моніторинг» як діяльність, яка полягає у фіксації, аналізі та оцінці результатів дії конкретного нормативно-правового акта чи групи нормативно-правових актів (с. 448). Автор опустив таку складову правового моніторингу як прогнозування тенденцій розвитку правотворчості й правового регулювання суспільних відносин. Не згадано в даному визначенні ще й інші джерела права, крім НПА. Тому, вважаємо за доцільне розширити визначення правового моніторингу, зокрема прогнозуванням як формою наукового пізнання майбутнього стану права і держави.

3. В дисертації декілька раз згадано про доцільність формування критеріїв оцінки НПА (с. 260, с. 287, с. 288, с. 456). На нашу думку, робота більш повно розкриватиме об'єкт та предмет дослідження, якщо в ній буде відображено систему показників оцінювання ефективності нормативно-правових актів.

4. У підрозділі 3.1. автор досліджує якість та ефективність закону (законодавства), однак, дослідивши етимологію самого слова «якість» (с. 93)

доцільним було б запропонування власного бачення визначення «якість закону». Це дало б змогу розуміти, що автор розуміє під «якістю закону» та якого рівня необхідно досягати заходами для вдосконалення нормативно-правових актів.

5. У підрозділі 3.2. автор констатує, що основним показником рівня досконалості нормативно-правових актів України є їхня якість (с. 99) та для прикладу як критерій якості використовує такий засіб нормопроектної техніки, як юридична термінологія (точніше, звичайно, правильність її використання) (с.100). Однак, поза увагою залишає не тільки поняття «критерій якості закону», а й їхню систему. На основі цього здійснює пошук формалізованих підстав для удосконалення нормативно-правових актів України (с. 100).

6. Також, по тексту дисертації вживано такі терміни: нормопроектна техніка (с. 100), правотворча техніка (с. 131) та нормотворча техніка (с. 145). Відповідно, не зрозумілим залишається як вживає автор ці терміни, як синоніми чи як різновиди?

Крім того, В. Косович практично не оперує терміном «юридична техніка», хоча розглядає її різновиди як засоби удосконалення нормативно-правових актів України.

Висловлені зауваження і пропозиції мають в основному рекомендаційний характер. Вони не знижують загальної високої оцінки наукового дослідження, яке в межах визначених автором цілей і завдань є цілісним, закінченим дослідженням досить важливої й актуальної проблеми теорії права.

Загальний висновок. Представлена до захисту дисертація Косовича Віталія Мирославовича «Загальнотеоретичні аспекти удосконалення нормативно-правових актів України» є самостійним, завершеним науковим дослідженням, яке вирішує актуальну наукову проблему щодо конкретизації моделі механізму правоудосконалювальної діяльності упорядкування на основі єдиних принципів і підходів системи НПА України, формалізації критеріїв досконалості НПА, змістовної модернізацію уявлень про техніко-технологічні засоби та способи створення й корегування НПА та уніфікації нормативно-правової регламентації нормотворчої діяльності.

Дисертація характеризується новизною одержаних результатів і висновків, має теоретичну і практичну цінність та відповідає вимогам МОН України, які висуваються до дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук.

Вважаємо, що дисертація на тему «Загальнотеоретичні аспекти удосконалення нормативно-правових актів України», представлена на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук, відповідає вимогам пунктів 9, 10, 12, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України №567 від 24 липня 2013 року, а її автор, Косович Віталій Мирославович заслуговує на присудження наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень.

Офіційний опонент,

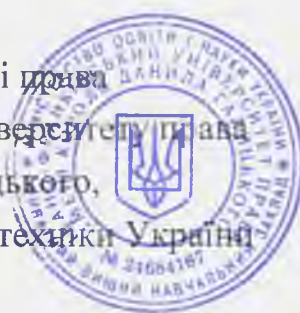
доктор юридичних наук,
професор кафедри

теорії та історії держави і права

Івано-Франківського університету права

ім. Короля Данила Галицького,

заслужений діяч науки і техніки України

І. Д. Шутак

